

Tadeusz SZULC*

STATUS MATERIALNY MARII KAZIMIERY SOBIESKIEJ PO JEJ KORONACJI

Słowa kluczowe: status ekonomiczny królowej, posąg królowej, spór o spadek

1. Wprowadzenie

Postacie żon polskich królów elekcyjnych nie cieszą się szczególnym zainteresowaniem historyków. Nieliczne z nich doczekały się monografii¹. O oprawie królowych Anny i Konstancji, żon Zygmunta III Wazy, pisze Izabela Lewandowska-Malec², kwestie majątku osobistego i dochodów żon polskich Wazów porusza Stefania Ochmann-Staniszevska³, podstawami finansowymi działalności królowej Ludwiki Marii Gonzagi zajmuje się zaś Artur Brzozowski⁴. Sprawy majątkowego zabezpieczenia małżonek królewskich poruszano przy okazji zawie-

---

* Dr hab., prof. nadzw. UŁ, Katedra Powszechnej Historii Państwa i Prawa, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki; e-mail: tadeusz_szulc@wp.pl

¹ **Z. Libiszowska**, *Żona dwóch Wazów*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963; **eadem**, *Maria Ludwika*, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 1987; **M. Komaczyński**, *Maria Kazimiera d'Arquien królowa Polski*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1983; **M. Bogucka**, *Anna Jagiellonka*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1994; **M. Kamecka-Skrajna**, *Królowa Eleonora Maria Józefa Wiśniowiecka*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007.

² **I. Lewandowska-Malec**, *Zabezpieczenie majątkowe królowych polskich na przełomie XVI i XVII w. Oprawa wiana Anny i Konstancji z Habsburgów*, [w:] **M. Mikula** (red.), *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego*, Materiały konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ, Kraków 7–8 marca 2007 r., Wyd. UJ, Kraków 2008, s. 37–46.

³ **S. Ochmann-Staniszevska**, *Dynastia Wazów w Polsce*, PWN, Warszawa 2006, s. 277–282.

⁴ **A. Brzozowski**, *Podstawy finansowe działalności politycznej i społecznej królowej Ludwiki Marii Gonzagi*, [w:] **K. Lopatecki**, **W. Walczak** (red.), *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. I:

rania małżeństw przez władców⁵. W publikacjach poświęconych poszczególnym monarchom spotykamy wzmianki o roli politycznej jaką odgrywały ich żony⁶.

Rozpatrując związki małżeńskie władców elekcyjnych, wyróżnić można dwie sytuacje. Pierwsza: gdy osoba zawierająca związek jest już monarchą. Druga: gdy związek małżeński został zawarty wcześniej, zanim elekcja wyniosła współmałżonka na tron⁷. Pierwszych pięciu królów elekcyjnych, poczynając od Stefana Batorego po Michała Korybuta Wiśniowieckiego, wstąpiło w związek małżeński dopiero po elekcji i koronacji na króla Polski.

Kobieta, wstępując w związek małżeński, wносиła posag mający ulżyć małżonkowi w ponoszeniu ciężarów małżeństwa. Majątkiem odwzajemniającym i zarazem zabezpieczającym posag ze strony męża było wiano. Stanowiło ono zabezpieczenie majątkowe żony na wypadek śmierci męża. Gdy posag miał charakter pieniężny, wiano składało się z dwóch równych części. Jedna, zwana oprawą sumy posagowej⁸,

---

Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII stuleciu, Ośrodek Badań Europy-Wschodniej, Białystok 2007, s. 339–354.

⁵ **T. Wasilewski**, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Wyd. Śląsk, Katowice 1984, s. 89; **A. Przyboś**, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Wyd. Literackie, Kraków – Wrocław 1984, s. 104, 110, 117; **E. Rudzki**, *Polskie królowe. Żony królów elekcyjnych*, t. II, Instytut Prasy i Wydawnictw Novum, Warszawa 1987, s. 56, 129, 135, 139, 174; **U. Augustyniak**, *Wazowie i „królowie rodacy”*. Studium władzy królewskiej w Rzeczypospolitej XVII wieku, Semper, Warszawa 1999, s. 141–142.

⁶ Przykładowo: **J.K. Plebański**, *Jan Kazimierz. Marja Ludwika Gonzaga. Dwa obrazy historyczne*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1862, s. 72–82, 85 i nn.; **W. Czermak**, *Jan Kazimierz. Studya nad jego życiem i charakterem*, [w:] *Z czasów Jana Kazimierza. Studya historyczne*, Nakładem Seyfartha i Czajkowskiego, Lwów 1893, s. 40–44, 48–51; **A. Szelągowski**, *O ujście Wisły. Wielka wojna pruska*, Gebethner i Wolff, Warszawa – Kraków 1905, s. 91–93, 261–262; **W. Czaplinski**, *Władysław IV i jego czasy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 289–290; **Z. Wójcik**, *Jan Kazimierz Waza*, PIW, Wrocław – Warszawa – Kraków 1997, s. 179 i nn.; **M. Nagielski**, „Partia dworska” w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza (1664–1668), [w:] **M. Markiewicz**, **R. Skowron** (red.), *Faworyci i opozycjoniści. Król i elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 2006, s. 323 i nn.

⁷ Z jedenastu monarchów elekcyjnych dwóch było stanu wolnego: Henryk Walezy i Stanisław August Poniatowski. Czterech, jeszcze przed wyborem na tron, wstąpiło w związek małżeński: Jan Sobieski ożeniony z Marią Kazimierą d’Arquien, Fryderyk August, przyszły August II Mocny z Krystyną Eberhardyną von Brandenburg-Bayreuth, Stanisław Leszczyński z Katarzyną Opalińską, Fryderyk August, przyszły August III z Marią Józefą Habsburżanką.

⁸ Od końca XV w. posag żony i odwzajemnione wiano męża nazywane były oprawą, **A. Winiarz**, *Polskie prawo majątkowo-małżeńskie w wiekach średnich*, RAU Wyd. Hist-Filoz., Serya II, Kraków 1899/XII, s. 210–211; **M. Koczerska**, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średnio-wiecza*, PWN, Warszawa 1975, s. 55. W XVII i XVIII w. oprawa posagu była nieodzownym elementem kontraktów ślubnych, **T. Zielińska**, *Rozważania nad kwestią wyposażania szlachcianek w Wielkim Księstwie Litewskim*, *Kwartalnik Historyczny* 1989/XCV/1–2, s. 102.

była zabezpieczeniem posagu podjętego przez małżonka. Druga, tej samej wysokości, stanowiła wiano w ściślejszym rozumieniu. Tym samym wiano stanowiło podwójną wysokość posagu⁹. Dobra posagowe w formie ruchomości stawały się własnością męża. Nieruchomości wchodzące w skład posagu żony i wiana w czasie trwania małżeństwa pozostawały jej własnością. Mąż sprawował ich zarząd i pobierał dochody, nie mógł bez zgody żony oraz co najmniej dwóch jej najbliższych krewnych alienować tych nieruchomości¹⁰. Małżonka mogła posiadać własny majątek. Obok posagu, w nieruchomościach lub w gotówce, wstępując w związek małżeński, od osób mających obowiązek jej wyposażenia otrzymywała wyprawę. Składały się na nią ruchomości przeznaczone do jej osobistego i domowego użytku, jak odzież, kosztowności, sprzęt domowy¹¹. Do wyprawy należały również podarki dane jej przez męża po nocy poślubnej¹². Dobra uzyskane przez mężatkę drogą spadku, darowizny lub kupna były jej dobrami własnymi, którymi rozporządzała samodzielnie. Mąż mógł nimi zarządzać jedynie jako pełnomocnik żony¹³.

TABELA 1: *Daty zawarcia związku małżeńskiego, elekcji na tron i koronacji*

	Stefan Batory i Anna Jagiellonka	Zygmunt III Waza i Anna Habsburg	Władysław IV i Cecylia Renata	Jan Kazimierz i Ludwika Maria	Michał Korybut Wiśniowiecki	Jan III Sobieski
Elekcja na tron polski	1576 r.	1588 r.	1632 r.	1648 r.	1669 r.	1674 r.
Koronacja na króla	1576 r.	1592 r.	1633 r.	1649 r.	1669 r.	1676 r.
Zawarcie małżeństwa	1576 r.	1592 r.	1637 r.	1649 r.	1670 r.	1665 r.

Źródło: oprac. własne.

Przedmiotem tego opracowania jest status majątkowy Marii Kazimierzy Sobieskiej. Pojawia się bowiem kwestia, czy, jeżeli żona miała odrębny majątek,

⁹ **A. Winiarz**, *Polskie prawo...*, s. 169–179; **D. Makilla**, *Historia prawa w Polsce*, PWN, Warszawa 2008, s. 198.

¹⁰ **M. Koczerska**, *Rodzina...*, s. 58–59; **T. Zielińska**, *Rozważania...*, s. 101–102, **W. Uruszczyk**, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. I: (966–1795), Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 302.

¹¹ **B. Lesiński**, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Ossolineum, Wrocław 1956, s. 93; **M. Koczerska**, *Rodzina...*, s. 53–54.

¹² **W. Spasowicz**, *O stosunkach majątkowych między małżonkami wedle dawnego prawa polskiego*, w: **idem**, *Pisma*, t. IV, Księgarnia Br. Rymowicz, Petersburg 1892, s. 23–25.

¹³ **A. Winiarz**, *Polskie...*, s. 184–186; **B. Lesiński**, *Stanowisko...*, s. 100; **D. Makilla**, *Historia...*, s. 199.

wybór jej małżonka na króla Polski i następująca po tym koronacja wpływały jakoś na jej sytuację majątkową. Dla okresu małżeństwa Marii Kazimiery z Janem Sobieskim dysponujemy szerszym materiałem źródłowym, aniżeli w przypadku pozostałych żon królów polskich. Podstawę źródłową artykułu stanowią dawne druki, pamiętniki, listy¹⁴ oraz *Excerpt transakcyi włości Jarosławskiej wypisany z Księgi Zielonej de actu*¹⁵.

Do małżeństwa Marysieńki z Janem Sobieskim doszło w 1665 r., osiem lat przed elekcją. Żona Sobieskiego zatem, z uwagi na wybór jej męża na tron Polski, zachowując pozycję osoby prywatnej, wchodzi na scenę, na której jej małżonek jest osobą publiczną, a więc i ona ma z tego tytułu określone prawa i obowiązki w zakresie działalności publicznej. Pojawia się pytanie: czy zmiana pozycji jej męża, który stał się królem, wywarła wpływ na pozycję prawną Marii Kazimiery, jako osoby prywatnej. Z jednej strony występuje ona jako właścicielka dóbr ziemskich, będąca w dodatku w sporze o majątek po pierwszym mężu, z drugiej zaś – jako królowa, małżonka panującego¹⁶.

2. Stan majątkowy Marii Kazimiery

Majątkowa pozycja małżonek królewskich była zróżnicowana. Rodzina d'Arquien, z której pochodziła Maria Kazimiera, odbiegała pod względem materialnym od poziomu zamożności dynastii Habsburgów, z której wyszła Maria Józefa – żona Augusta III, czy rodu Opalińskich, jednego z najbogatszych i najbardziej

¹⁴ Konstytucje sejmowe, diariusz sejmu koronacyjnego z 1676 r., lauda sejmikowe, kroniki, pamiętniki, prace, listy pióra: Światosława Orzelskiego, Mikołaja Jemiołowskiego, Mikołaja Żalaszowskiego, Mikołaja Chwałkowskiego, Bazylego Rudomicza, Jana Sobieskiego, Andrzeja Ch. Żaluskiego, Kazimierza Sarneckiego, Erazma Otwinowskiego, Gotfrieda Lengnicha, Władysława Łubieńskiego, X. Wincentego Skrzetuskiego, X Gabriela F. Coyer'a. Wykorzystano również: **S. Przylęcki** (wyd.), *Pamiętniki o Koniecpolskich: przyczynek do dziejów polskich XVII wieku*, Lwów 1842; **A. Przeździecki** (wyd.), *Jagiellonki Polskie w XVI. Wieku. Korespondencja Polska...*, t. IV, Kraków 1868; **F. Kluczycki** (wyd.), *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. I, cz. II, Kraków 1881; **H. Malewska**, *Listy staropolskie z epoki Wazów*, PIW, Warszawa 1977; **S. Ochmann-Staniszevska** (red.), *Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668, Publicystyka – eksorbitancje Projekty – memoriały*, t. I: 1648–1660, Wyd. UW, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1989.

¹⁵ F. 694-4-576 k. 7–11 Fond Radziwiłłów w Nacjonalny Gistaryczny Archiv Belarusi w Mińsku, za udostępnienie tekstu dziękuję Pani Prof. dr hab. Magdalenie Ujmie (UO).

¹⁶ W staropolskiej literaturze prawniczej podkreślano jednak, że „Krolowy... powinności domowe tylko są, a nie publiczne”, **W. Skrzetuski**, *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. I, Warszawa 1782, s. 122.

wpływowych w Wielkopolsce, z którego wywodziła się Katarzyna Opalińska, żona Stanisława Leszczyńskiego¹⁷.

Maria Kazimiera D'Arquien wyszła z wielodzietnej rodziny zubożałej szlachty francuskiej¹⁸. Wstąpienie w 1658 r. w związek małżeński z Janem Zamoyskim „Sobiepanem” było dla niej awansem materialnym¹⁹, utwierdzonym po śmierci Zamoyskiego w 1665 r. kolejnym małżeństwem, tym razem z Janem Sobieskim²⁰. Marysiénka musiała uporządkować sprawy majątkowe z rodzinami Zamoyskich i Koniecpolskich, występującymi z pretensjami do spadku²¹. Mogła domagać się dla siebie części dóbr, niewchodzących w skład ordynacji, tytułem intercyzy²², oraz darowizn uzyskanych od męża. Wynikłe spory spadkowe rozstrzygnął w kwietniu 1666 r. sąd sejmowy, przysądzając Sobieskiej prawo do 800 tys. złp²³. Strona prze-

¹⁷ **J. Feldman**, *Stanisław Leszczyński*, PIW, Warszawa 1984, s. 43; **E. Rudzki**, *Polskie Królowe...*, s. 269. Za Sasów ród ten powoli traci swoje dotychczasowe znaczenie, **T. Zielińska**, *Magnaeria polska epoki saskiej. Funkcje urzędów i królewszczyzn w procesie przeobrażeń warstwy społecznej*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977, s. 185–186.

¹⁸ **Z. Wójcik**, *Jan Sobieski 1629–1696*, PIW, Warszawa 1983, s. 60–61.

¹⁹ **J.K. Plebański**, *Jan Kazimierz...*, 81–82; **M. Komarzyński**, *Maria Kazimiera D'Arquien Sobieska królowa Polski 1641–1716*, Wyd. Literackie, Kraków 1983, s. 26. W umowie ślubnej zapisano 600 tys. złp z dóbr niewchodzących w skład ordynacji Zamoyskich oraz dożywocie na nich. Na osobiste wydatki miała ona otrzymywać rocznie 12 tys. złp.

²⁰ Opinię taką wyraził Bogusław Radziwiłł, pisząc do swej narzeczonej Anny Marii Radziwiłłówny o małżeństwie Jana Sobieskiego z Marią Kazimierą: „tak zacny człowiek, który ją w nędzy wziął i Panią uczynił [...]. Aleć się to dobrze nadgrodzi P. Zamoyskiej [...].” list z 20 maja 1665 r., w: **H. Malewska**, *Listy staropolskie...*, s. 353–354; zob. **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1990, s. 118–119.

²¹ **F. Siarczyński**, *Wiadomość historyczna i statystyczna o mieście Jarosławiu...*, wyd. Kuhn i Milkowski, Lwów 1826, s. 104–105; **T. Korzon**, *Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, t. 1, Akademia Umiejętności, Kraków 1898, s. 293–295.

²² „Naprzód małżonka pozostała Marianna de Derkiem..., sumy oprawnej 300 000 zapisanej, upominała się i one na Jarosławiu i Ostrogu zawzięła. Znowu, zgoła mimo prawo ordynacji, tylko samym respektem sukcesyi, siostra rodzona Zamoyskiego Gryzelda Wiśniowiecka z siostrzeńcem swym Stanisławem Koniecpolskim dziedzicem na Brodach wszystkich «in genere» dóbr zamoyskich jęła się, około czego siła hałasu z Marcinem Zamoyskim, podstolim lwowskim, jako najbliższym według ordynacji Jana Zamoyskiego, kanclerza [...] nastąpiło”, zob. **M. Jemiolowski**, *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dziegielewski, DiG, Warszawa 2000, s. 358; **M. Komarzyński**, *Maria Kazimiera...*, s. 26.

²³ Suma zasądzona ze strony spadkobierców na rzecz Marii Kazimierzy składała się z trzech części. Mianowicie: ogólna wysokości 600 tys. złp i dwie mniejsze po 150 tys. i 50 tys. złp, zapisanych na dobrach ziemskich w województwie krakowskim i w powiecie pińskim, zob. **J. Wójcik**, *Jan Sobieski...*, Warszawa 1983, s. 122; **J.S. Dąbrowski**, *Senat Koronny. Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza*, Historia Jagiellonika, Kraków 2000, s. 75, przyp. 40.

ciwna nie zamierzała wypłacać zasądzonej sumy w całości²⁴. We wrześniu tego samego roku doszło do rozmów stron w kwestii polubownego załatwienia konfliktu²⁵. Ugoda została zawarta, ale do jej wykonania nie doszło²⁶. Spory spadkowe sfinalizowane zostały dopiero po zakończeniu sejmu konwokacyjnego 1674 r.²⁷

Jeszcze przed elekcją²⁸, 30 kwietnia 1674 r., Stanisław Koniecpolski podpisał z Marią Kazimiłą umowę, uznając jej prawa do spadku po pierwszym mężu, które dotychczas negocjował²⁹. W wyniku porozumienia Maria Kazimiera objęła dobra jarosławskie w formie zastawu do wydzierżenia, czyli do czasu odebrania z nich należnych jej sum³⁰. Zdaniem Ryszarda Szczygła, Koniecpolski dążył do zneutralizowania roli Jana Sobieskiego, który w sporze o ordynację był zwolennikiem jego przeciwnika, Marcina Zamoyskiego³¹. Z drugiej strony, nie można wykluczyć, że wpływ na jego decyzję miała również perspektywa elekcji Sobieskiego³².

Wynik sejmu elekcyjnego zmienił status prawny Marii Kazimierzy, stała się ona małżonką elekta na tron polski, choć jeszcze nie królową. Nie wiemy, czy miało to wpływ na przebieg prywatnego sporu ze spadkobiercami po Zamoj-

²⁴ **J.S. Dąbrowski**, *Senat...*, s. 75.

²⁵ Sobieski, reprezentujący Marię Kazimiłę żonę, uzyskał 450 tys. złp, **J. Sobieski**, *Listy do Marysienki*, t. 1, oprac. L. Kukulski, Czytelnik, Warszawa 1973, s. 179–181, (nr 12) list z 14 października 1666 r.; **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. 1, s. 475–478. Tytułem zasądzonych sum Maria Kazimiera Sobieska otrzymała kilka wsi pod Złoczowem i 2/3 dóbr jarosławskich, **M. Komasyński**, *Maria Kazimiera...*, s. 67; **J.S. Dąbrowski**, *Senat Koronny...*, s. 75, przyp. 40; **M. Ujma**, *Latyfundium Jana Sobieskiego 1652–1696*, Wyd. Uniw. Opol., Opole 2005, s. 44.

²⁶ **J. Sobieski**, *Listy do Marysienki...*, t. 1, s. 207, (nr 6) list z 14 lipca 1667 r.; **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. 1, s. 478, 516. Dopiero w 1670 r. Stanisław Koniecpolski przekazał Marii Kazimierze inwentarze dóbr jarosławskich, **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 44.

²⁷ Podpisano wówczas ugodę kończącą spór o część Jarosławszczyzny z Samuelem Leszczyńskim obożnym koronnym. Oblata dokumentu potwierdzającego oddanie tych dóbr parze królewskiej została wpisana do ksiąg grodzkich przemyskich 24.09.1678 r., **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 44. Leszczyński był ożeniony z księżną Konstancją Wiśniowiecką. Zmarł w r. 1676.

²⁸ Sejm elekcyjny obradował w dniach 20 kwietnia – 9 czerwca 1674 r.

²⁹ „Punkta ugody między JW. Panią Marią Kazimiłą de la Grange marchionissą de Arquien pierwszego niegdy... Jana na Zamościu Zamoyskiego... terazniejszą zaś JWJP Jana na Żółkwi y Złoczowie Sobieskiego M. y H. W. K... małżonką a WJP. Stanisławem na Koniecpolu y Brodach Koniecpolskim hrabią na Tarnowie i Jarosławiu Dolińskim starostą jako iedynym dziedzicem i sukcesorem [...]”, **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. III, s. 477–478, przyp. 2; PSB, XIX, red. E. Rostworowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 639 s.v. *Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien* (autor A. Kersten). **R. Szczygieł**, *Jan III Sobieski a Zamość*, Sobótka 1980/XXXV/2, s. 286.

³⁰ **F. Siarczyński**, *Wiadomość...*, s. 105.

³¹ **R. Szczygieł**, *Jan III...*, s. 286.

³² **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. III, s. 481–485; **M. Szwaba**, *Krzysztof Pac wobec elekcji 1674 r.*, AUWr. No 1108 Historia, 1990/LXXV, s. 66–69.

skim. Jan Sobieski, przyszły monarcha, zainteresowany był wyegzekwowaniem praw majątkowych należnych jego żonie, o czym świadczy jego udział w sporze w charakterze pełnomocnika³³.

Podczas sejmiku koronacyjnego 1676 r. w Krakowie wydane zostały cztery akty dotyczące spraw majątkowych żony króla. Pierwszym było zatwierdzenie kontraktu małżeńskiego, zawartego przez Marię Kazimierę z jej pierwszym mężem Janem Zamoyskim, dotrzymanie warunków którego zagwarantowane było zakładem wysokości 600 tys. złp³⁴. Ratyfikacja kontraktu podkreślała prawomocność roszczeń wynikających z kontraktu małżeńskiego z 1658 r. W kolejnym akcie poświadczono jej oprawę z pierwszego małżeństwa, na którą złożyła się *medietatem omnium bonorum Haereditariorum paternorum et maternorum mobilium ex immobilium ex primo voto*, czyli połowa dóbr odziedziczonych po Zamoyskim³⁵. W następnym – nadane zostało królowej dożywocie na wszystkich dobrach *ex primo voto*³⁶.

Na sejmiku koronacyjnym król wydał zarazem dokument, w którym zadeklarował, że wspomniane dobra jarosławskie pozostają na skupie³⁷. Ponieważ wiano pochodziło z majątku mężowskiego, obowiązkiem wdowy było dać rękojmię, że wróci ono do jego spadkobierców. Rodzinie zmarłego męża przysługiwało więc prawo wejścia w posiadanie dóbr oprawnych po wypłaceniu wdowie wartości posagu i wiana³⁸. Dopóki tego nie uczyniono, zachowywała ona posiadanie dóbr oprawnych, nawet mimo wejścia w nowy związek małżeński. Po upływie czterech lat od wydania tego dyplomu, Maria Kazimiera, chcąc zabezpieczyć się przed ryzykiem ewentualnego skupienia dóbr jarosławskich, doprowadziła do jego skasowania, co także zostało zatwierdzone przez jej męża – króla. Wytoczyła wtedy Koniecpolskim proces w Trybunale Koronnym Lubelskim, zakończony uzyskaniem dekretu na Jarosław i Tarnopol³⁹. Następstwem wyroku było dokonanie oblaty donacji *medietatem Comitatus et Civitatis Jaroslaviensis, cum fortalitijs*,

³³ J. Sobieski, *Listy do Marysieńki...*, t. 1, s. 64, list z 18 sierpnia 1665 r.; s. 106, list z 4 kwietnia 1666 r.; s. 122, list z 25 maja 1666 r.; s. 163–165, list z 10 września 1666 r.; s. 175, list z 30 września 1666 r.

³⁴ „[...] *Ratificatio contractus nuptialis Serenissimeae Reginae ex primo voto sub vadio 600 000 F.P.*” [w:] F. 694-4-576 k. 7 pkt 5ta.

³⁵ *Ibidem*, pkt 6ta.

³⁶ „[...] *Advitalitatis Serenissimae Reginae super omnibus bonis ex primo voto*”, *ibidem*, pkt 7ma.

³⁷ *Ibidem*, k. 8, pkt 15.

³⁸ W. Uruszczak, *Historia...*, s. 306.

³⁹ A.Ch. Żaluski, *Epistolarum historico-familiarum*, t. I, ps. II, Brunsbergae 1710, Epistola LXXXIII *Amico confidenti Andreas Chrysostomus Żaluski Episcopus Kijoviensi*, s. 1167; F. Siarczyński, *Wiadomość...*, s. 105, przypis bf.; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*

suburbiiis, et villis [wymienione 13 wsi]...⁴⁰ przez Jana Aleksandra Koniecpolskiego na rzecz Marii Kazimiery królowej, byłej małżonki Jana Zamoyskiego⁴¹.

Sobieska pozostawała w sporze nie tylko z Koniecpolskimi. W okolicach Jarosławia duże posiadłości dzierżył zakon Jezuitów. Z uwagi na to, że granice między dobrami zakonu a dobrami Sobieskiej nie były starannie oznaczone, dochodziło ustawicznie do sporów granicznych w związku z próbami powiększania dóbr jezuickich kosztem sąsiadów. Maria Kazimiera wykorzystwała w tych sporach swoją pozycję żony Jana III. Sprawa oparła się o monarchę, który w piśmie do generała zakonu argumentował, że nie chce tej sprawy rozstrzygać na sejmie, co wzmogłoby niechęć do zakonu. Zażądał, aby Jezuiti, celem ostatecznego zakończenia sporu, wykazali się swoimi prawami przed komisarzami królewskimi. Sobieski zakończył list słowami: „Pamiętaj, że królem jestem”⁴². Dzięki ingerencji władcy zakon ustąpił. Spory o dobra jarosławskie Marysieńki trwały długo, zakończyły się dla niej pomyślnie i wszystko wskazuje na to, że na takie zakończenie nie bez wpływu był fakt, iż była ona żoną króla.

Jan Sobieski, wybrany na tron jako szlachcic, był w posiadaniu dóbr dziedzicznych, dzierżył również królewszczyzny otrzymane od poprzednich władców. Jego małżonka była w podobnej sytuacji. W 1667 r., przed wyjazdem Marii Kazimiery do Francji, Sobieski dokonał na jej rzecz zapisu 300 tys. złp na swoich dobrach wraz z dożywociem „na wszystkich dobrach moich ruchomych i nieruchomych”, jako akt wzajemności za wcześniejszy zapis dożywocia uczyniony na rzecz Sobieskiego ze strony współmałżonki⁴³.

---

pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym, wyd. F.K. Martynowski, t. II, z. 6, Warszawa 1885, s. 895; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 52.

⁴⁰ *Pamiętniki o Koniecpolskich...*, s. 396.

⁴¹ *Ibidem*, s. 396.

⁴² Cyt. za **X.G.F. Coyer**, *Historja Jana Sobieskiego króla polskiego*, wyd. W. Syrokomla, t. I–II, Wilno 1852, s. 293; za nim **W. Dobiecki**, *Marya Kazimira Jana Sobieskiego małżonka*, Dzwon Literacki Pismo Zbiorowe 1846/III, s. 34–35; zob. **N.A. Salvandy**, *Historja Jana Sobieskiego i Królestwa Polskiego...*, tłum. z franc. W. Sierakowski, t. 2, Instytut Stauropigiański, Lwów 1861, s. 204. Zdaniem J. Białyni Chołdeckiego sprawcą sporów była Maria Kazimiera, ją pozywali Jezuiti o gwałty i zabory popełniane w granicach ich włości, **J. Białynia Chołdecki**, *Kilka szczegółów o przeszłości miasta Jarosławia*, Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia 1986–1993, red. R. Ostrowski, Jarosław 1994, s. 95, informacja bez odesłania do źródła. Kwestii tej nie poruszają **R. Pelczar**, *Działalność zakonu jezuitów w Jarosławiu w latach 1573–1773*, Zeszyty Muzealne 1966, s. 71–79; **K. Leń SJ**, *Jezuickie kolegium św. Jana w Jarosławiu 1573–1773*, Ignatianum, Kraków 2000, s. 62–81.

⁴³ Biblioteka Ordynacji Myszzkowskich. Zapis Konstantego Świdzińskiego: rok 1859 *Listy Jana Sobieskiego do żony Maryi Kazimiry...*, ed. **J.S.W. Bandtkie...**, przypisami objaśnił **A.Z. Helcel**, Kraków 1860, nr 96, s. 110: list z 14 lipca 1667 r.; zob. też: *ibidem*, nr 93, s. 107:

TABELA 2: *Starostwa w rękach Jana Sobieskiego i Marii Kazimiery*

Starostwa	Jan III Sobieski	Maria Kazimiera
barskie	1670 ¹ –1678 ²	
brodnickie		1678/1679 ³ –1694 ⁴
gniewskie	1667 ⁵ –1696	1696–1699 ⁶
jaworowskie	1646 ⁷ –1696	1696–1716 ⁸
kałuskie	1667 ⁹ –1697	1697–1716 ¹⁰
kozienickie	1687–1696 ¹¹	
międzyłęzkie	1673 ¹² –1696	1696–1699 ¹³
nowodworskie	1680 ¹⁴ –1696	
osieckie	1673 ¹⁵ –?	
połagowskie		1679 ¹⁶ –1698
puckie	1678 ¹⁷ –1696	1696–1716 ¹⁸
soleckie	1669 ¹⁹ –?	
stryjskie	1660 ²⁰ –1696	1696–1716 ²¹
tczewskie		1678–1716 ²²
tucholskie	1672 ²³ –	

Objaśnienia:

- ¹ **B. Rudomicz**, *Efemeros czyli diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672*, cz. 2: 1665–1672, oprac. M.L. Klementowski, Wyd. UMCS, Lublin 2002, s. 281: zapis z 22 stycznia 1670 r.; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 48.
- ² **M. Rolle**, *Okręg Rowski – Starostwo Barskie (Przyczynek do geografii historycznej Podola)*, Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek do Gazety Lwowskiej 1895/23/12 s. 1146–1149; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 49, 318, 329.
- ³ **J. Dygdała**, *Brodnica w dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej (1466–1773)*, [w:] **J. Dygdała** (red.), *Brodnica: siedem wieków miasta*, Tow. Miłośników Ziemi Michałowskiej, Brodnica 1998, s. 123.
- ⁴ Zdaniem ks. P. Czaplewskiego, Sobieska posiadała starostwo do r. 1698, wyjeżdżając z Rzeczypospolitej utraciła je, **P. Czaplewski**, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich 1454–1772*, Roczniki Tow. Nauk. w Toruniu, Toruń 1921, s. 66. Z kolei S. Ciara, opierając się na *Pamiętnikach z czasów Jana Sobieskiego* autorstwa K. Sarneckiego, ustalił, że królowa sprzedała Brodnicę Tomaszowi Działyńskiemu w 1694 r., **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 82–83.
- ⁵ W 1665 r. Jan Sobieski wystarał się o przywilej z „okienkiem” na to starostwo, a otrzymał je po 1667 r., **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 83; **K. Krupiński**, *Rola starostwa gniewskiego w gospodarce Jana Sobieskiego*, Sobótka 1980/XXXV/2, s. 292; w 1668 r. uzyskał *ius communicativum* dla swej żony Marysienki, zob. **I. Strzelecka**, *Gniew*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, s. 26; **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 86 – w woj. pomorskim Gniew zaliczano do starostw przyznających duże dochody. W 1673 r. starostwo to nadano Janowi Sobieskiemu „na 4 pokolenia z wdzięczności za przysługi, jakie poniósł około ojczyzny”, B. Chlebowski (red.), *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. II, Warszawa 1881, s. 626, s.v. *Gniew* (autor Ks. Fankidejski); **W. Odyniec**, **J. Węsierski**, *Gniew dawny i współczesny*, Zarz. Wojew. TRZZ, Gdańsk 1966, s. 29.

list z 17 czerwca 1667 r.; **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. 2, s. 4–5, 88. W liście do Marysienki z 8 marca 1668 r. Sobieski pisał: „Masz tedy Wć s.m. dożywocie na wszystkim i te trzysta tysięcy...”, Biblioteka Ordynacji Myszowskich..., nr 133, s. 158.

- ⁶ **B. Chlebowski** (red.), *Słownik Geograficzny...*, t. II, s. 626, s.v. *Gniew*; **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 83.
- ⁷ Starostwo jaworowskie przejął po ojcu Jakubie Sobieskim, zob. **Z. Wójcik**, *Jan Sobieski...*, s. 45; **K. Chłapowski**, *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] **A. Izydorczyk**, **A. Wyczański** (red.), *Spółceństwo Staropolskie*, t. IV, PWN, Warszawa 1986, s. 140; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 38–39. Zdaniem K. Przybosa starostwo to znajdowało się w ręku Jana Sobieskiego od 1644 r., **K. Przybós**, *Wielka własność ziemiska w powiecie lwowskim w 2. połowie XVII wieku*, [w:] **D. Czarska** (red.), *Poprzez stulecia. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniemu Podrazie w 80. rocznicę Jego urodzin*, Historia Jagiellonika, Kraków 2000, s. 94 (bez odesłania do źródeł).
- ⁸ **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 57.
- ⁹ **K. Chłapowski**, *Starostowie...*, s. 140; **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 68. **M. Ujma** podaje, że „*ius ad cedendum super capitaneatum Kalusiensem*” zostało nadane obojgu małżonkom Sobieskim, cyt. za **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 45.
- ¹⁰ **E. Otwinowski**, *Pamiętniki do panowania Augusta II*, wyd. E. Raczyński, Poznań 1838, s. 232; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 46.
- ¹¹ **R. Rybarski**, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Prace Tow. Nauk. Warsz., Wydz. 2 Nauk Hist. i Filoz., Warszawa 1939, s. 481.
- ¹² **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 152; **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 86.
- ¹³ **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 138; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 57.
- ¹⁴ Posesor starostwa, Andrzej Gembicki, w 1678 r. uzyskał od sejmku zgodę na cesję starostwa królowi lub innej osobie. Wykupu Nowodworu dokonał Jan III w 1680 r., **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 84; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 47–48.
- ¹⁵ Starostwo osieckie Jan Sobieski posiadał w 1673 r., następnie przekazał je w administrowanie Adamowi Czarnkowskiemu, staroście międzyrzeckiemu, **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 152.
- ¹⁶ **W. Odyniec**, *Polaga – bałtycki port Sobieskich*, Sobótka 1996/1–3, s. 164 z odesłaniem: **K. Matwijowski**, *Sejm grodzieński 1678–1679*, AUWr No 909, Historia 1985/LXI, s. 84, 117; VL, t. V, s. 269; *Lietuvos valstieci ir miestelenų gincai su dvaru valdytojais*. Dokumentu rinkinys, Dal. I, XVI–XVIII am. Vilnius 1959, wyd. K. Jablonskis, s. 304; *ibidem*, s. 167 z odesłaniem: **J.A. Gierowski**, *Problematyka bałtycka w polityce Augusta II Sasa*, [w:] **J. Trzosek** (red.), *Strefa bałtycka w XVI–XVIII w. Polityka – społeczeństwo – gospodarka*, Marpress, Gdańsk 1993, s. 54; **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 49.
- ¹⁷ Król wykupił starostwo puckie z rąk Gdańszczan w 1678 r., **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 164; **E. Cieślak**, *Przetargi Jana III Sobieskiego z Gdańskiem o starostwo puckie*, Rocznik Gdański 1962/XXI, s. 150–154.
- ¹⁸ Po śmierci królowej Marii Kazimiery (30.01.1716 r.), podskarbi koronny Jan J. Przebendowski obejmując starostwo w 1717 r. wypłacił Jakubowi i Konstantemu Sobieskim sumę zastawną (120 tys. guldenów), **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 164.
- ¹⁹ **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. 2, s. 443–444; PSB, t. XXX, s. 83 s.v. *Radziejowski Stanisław h. Junosza* (autor M. Nagielski).
- ²⁰ **F. Kluczycki** (wyd.), *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. I, cz. II, Kraków 1881, s. 983 nr 365; **A. Prochaska**, *Historia miasta Stryja*, nakł. m. Lwowa, Lwów 1926, s. 65–66; **O.F. de Battaglia**, *Jan Sobieski król Polski*, PIW, Warszawa 1983, s. 29; **S. Ciara**, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 65 z odesłaniem do: **Maria Kazimiera d’Arquien de la Grange**, *Listy do Jana Sobieskiego*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1966, s. 109 – koment. wyd.
- ²¹ **A. Prochaska**, *Historia...*, s. 108–109. W: B. Chlebowski (red.), *Słownik Geograficzny...*, t. XI, s. 438, s.v. *Stryj* (autor L. Dziedzicki) zamieszczono informację, że starostwo pozostawało w ręku Sobieskich do 1723 r.
- ²² **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 200; **W. Długolecki**, **A. Groth**, *Tczew jako ośrodek administracyjno-gospodarczy starostwa tczewskiego*, [w:] **W. Długolecki** (red.), *Historia Tczewa*, Wyd. Kociewski Kantor Edytorski, Tczew 1998, s. 86–87.
- ²³ Ks. P. Czaplewski podaje, że Jan Sobieski tytułuje się w 1672 r. starostą tucholskim, zaś od 1673 r. starostwo pozostaje w ręku Andrzeja Morsztyna, **P. Czaplewski**, *Senatorowie...*, s. 207.

Źródło: oprac. własne.

Pod naciskiem Marii Kazimierzy w 1681 r. Sobieski zdecydował się podjąć kroki zmierzające do nabycia Oleska. W 1682 r. Stanisław Koniecpolski, właściciel Oleska, zawarł z Janem III układ, zgadzając się wykupić za jego pieniądze swoje zadłużone dobra (miasto z zamkiem i 17 wsi)⁴⁴. Dobra zostały wykupione od wierzycieli za kwotę 402 742 złp⁴⁵ i przekazane w 1683 r. na własność królowej Marii Kazimierze⁴⁶. Transakcja ta miała charakter nieformalny, jej dokonanie naruszało bowiem konstytucję *O dobrach ziemskich dziedzicznych* z 1631 r.⁴⁷, wprowadzającą generalny zakaz nabywania przez członków rodziny królewskiej dziedzicznych dóbr ziemskich z jakiegokolwiek tytułu.

W 1682 r. Stanisław Koniecpolski, imiennik właściciela Oleska, darował dobra brodzkie z twierdzą Brody, Podhorce z zamkiem na rzecz królewicza Jakuba. Jak pisze ks. Sadok Barącz, tradycja zachowała dowcipne przymówienie się królowej o te dobra. Gdy zawakowała kasztelania krakowska, miała ona zwrócić się do brodatego Koniecpolskiego, słowami „Daj Brody, będziesz kasztelanem krakowskim”⁴⁸. Koniecpolski kasztelanem uzyskał.

Dążąc do umocnienia podstaw materialnych rodu, Maria Kazimiera wykorzystywała nadarzające się sytuacje. Taka sytuacja miała miejsce po śmierci Marcina Zamoyskiego, IV ordynata (zm. w 1689 r.). Administracja dóbr ordynacji przeszła w ręce wdowy po nim, Anny Gnińskiej, z wyznaczonym opiekunami. Z nieuzasadnionymi pretensjami do ordynacji wystąpiła wówczas królowa Marysienka, która, wywierając nacisk na wdowę po ordynacie, wymusiła przyznanie sobie na własność dziedzicznych dóbr sarnowskich⁴⁹.

Badania wskazują, że Sobieska nie pozbywała się posiadanych dóbr, a zadłużone spłacała. Magdalena Ujma, która analizowała strukturę i funkcjonowanie latyfundium Jana Sobieskiego, na marginesie swoich uwag dotyczących tej kwestii zwróciła jedynie uwagę na wypowiedź Marii Kazimierzy z 1692 r. odnoszącą się

⁴⁴ „*Combinatio* o dobra oleskie”, zob. **A. Czołowski**, *Jan III i zamek w Olesku*, Ziemia Czerwieńska 1935/1/2, s. 249–250; zob. też s. 230 przyp. 8, s. 232–233.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 231, 233; **R. Aftanazy** (red.), *Dzieje Rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 7 A: *Województwo ruskie, ziemia halicka i lwowska*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa 1995, s. 233.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 233. Po Marii Kazimierze Olesko odziedziczył królewicz Jakub, który za zgodą brata Konstantego sprzedał dobra w 1719 r. Stanisławowi Mateuszowi Rzewuskiemu, hetmanowi wkł. koronnemu, **A. Czołowski**, *Jan III...*, s. 244.

⁴⁷ VL, III, f. 666 nr 4.

⁴⁸ **Ks. S. Barącz**, *Wolne miasto handlowe Brody*, Nakładem Autora, Lwów 1865, s. 57; **Ł. Charewiczowa**, *Dzieje miasta Złoczowa*, Wyd. Złoczów, Złoczów 1929, s. 27–28.

⁴⁹ **R. Orłowski**, *Dzieje dóbr Ordynacji Zamojskiej do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Annales UMCS, sectio H, 1968/II/8, s. 153.

do dóbr kurowskich w województwie lubelskim: „Kurowa [...] królowa nie życzy sobie trzymać, że biskup warmiński *rehabebit*⁵⁰, jednak informacje napływające po r. 1692 nie potwierdzają zbycia przez królową tych dóbr. Autorka odnotowała natomiast przypadki cesji na rzecz królowej pojedynczych wsi należących do klucza tarnopolskiego (intromisji dokonała ona w styczniu 1693 r.)⁵¹. Starostwo brodnickie natomiast, będące w oprawie królowej, odkupił od niej w 1694 za kwotę 88 tys. złp Tomasz Działyński⁵².

Oprócz nieruchomości królowa posiadała swój skarb⁵³. W 1692 r. wydała z niego 10 tys. złp na zakup 100 wozów pszenicy z dóbr dziedzicówskich, celem wysłania ich do Francji⁵⁴. Jak ustaliła M. Ujma, do skarbu królowej w 1693 r. wpłynęła suma 7491 złp i 14 gr za wspomniane zboże, od której należy potrącić koszty spławu do Gdańska, wyrażające się kwotą 100 złp za wynajęcie dubasa, flisackiego statku rzeczno-żyłowego używanego do przewozu zboża⁵⁵.

W związku z działalnością gospodarczą Marysieńki pozostawała, prowadzona w latach 1692–1695 na jej polecenie, budowa Marywilu, centrum handlowego połączonego z rezydencją i ogrodem poza murami starej Warszawy⁵⁶.

3. Oprawa królowej Marii Kazimiery

Żony królów polskich miały osobiste źródło dochodów w swych posagach, wartość posagu bowiem zapisywano na dochodach wyznaczonych królewskiej czynności. Oprawy poprzednich królowych były regulowane na pierwszym sejmie, obradującym po zawarciu małżeństwa z królem i dokonaniu koronacji. Rychłe ustanowienie oprawy wynikało z postanowień uzgodnionych wcześniej przez strony kontraktów małżeńskich. Oprawę tę otrzymywały one od Rzeczypospolitej.

⁵⁰ M. Ujma, *Latyfundium...*, s. 52 z odesłaniem: fond (zespół) Ossolińskich w Bibliotece Akademii Nauk Ukrainy, 799, k. 66.

⁵¹ M. Ujma, *Latyfundium...*, s. 52.

⁵² S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 82–83.

⁵³ W liście z 23 czerwca 1670 r. Jan Sobieski pisał do Marysieńki: „Z pieniędzmi Wć moja duszo swymi co teraz czynić każesz, racz mi prędko oznajmić, których nie oddano do rąk moich, tylko dwieście, które w Żółkwi w sklepie [‘piwnicy’ – T.S.] zapieczętowane złożono”, J. Sobieski, *Listy do...*, t. 2, nr 3, s. 9–10.

⁵⁴ K. Sarnecki, *Pamiętnik z czasów Jana Sobieskiego Diariusz i relacje z lat 1691–1696*, oprac. i wyd. J. Woliński, Ossolineum, Wrocław 1958, s. 94.

⁵⁵ M. Ujma, *Latyfundium...*, s. 349.

⁵⁶ PSB, t. XIX, s.v. *Maria Kazimiera de la Grange d’Arquien zwana Marysieńką (1641–1716)* (autor A. Kersten) s. 642.

TABELA 3: Zestawienie dat zawarcia związku małżeńskiego, koronacji królowej i ustanowienia oprawy

Królowa-malżonka	Rok zawarcia związku małżeńskiego i Koronacji	Ustanowienie oprawy na sejmie
Cecylia Renata Habsburg	1637 r., koronowana 1637 r.	1638 r.
Ludwika Maria Gonzaga	1645 r., koronowana 1645 r.	1646 r.
Ludwika Maria Gonzaga II związek małżeński	1649 r.	1649 r.
Eleonora Habsburg	1670 r., koronowana 1670 r.	1670 r.
Maria Kazimiera d'Arquien	1665 r., koronowana 1676 r.	1678/1679 r.

Źródło: oprac. własne.

Pomiędzy Marią Kazimierą, a jej poprzedniczkami zachodziła różnica. Z dóbr oprawnych po pierwszym mężu, Zamoyskim, nie została spleciona (skupiona). W chwili elekcji pozostawała ona już od ośmiu lat w związku małżeńskim z Janem Sobieskim. Była już oprawiona, gdyż sprawa zabezpieczenia posagu wniesionego przez nią w drugie małżeństwo została wcześniej uregulowana⁵⁷. Tym zapewne można tłumaczyć, że tematu tego nie poruszano po elekcji. Nie ma o tym mowy w treści paktów konwentów z 1674 r., kwestia nie była też poruszana w trakcie obrad sejmiku koronacyjnego 1676 r., tak jak to zazwyczaj bywało. Została podniesiona dopiero na sejmie 1678/79 r. Pojawiła się niespodzianie, gdyż nie było o niej mowy w treści legacji królewskiej rozesłanej na sejmiki przedsejmowe⁵⁸, choć sejmik brzeski zobowiązał swoich posłów, aby na sejmie zajęli się problemem ustalenia uposażenia dla królowej⁵⁹. W ostatnim dniu wotów senatorskich o prawie do reformacji (oprawy) królowej wspomniał podskarbi wielki litewski Paweł Benedykt Sapieha⁶⁰. Zdaniem ks. Gabriela F. Foyer, inicjatorką poruszenia tej kwestii była sama Maria Kazimiera, zmierzająca do powiększenia swoich dochodów. Upatrzawszy stosowny moment w trakcie obrad, posłała do tronu Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, swego kanclerza⁶¹, z żądaniem wyznaczenia oprawy. Petycja została przez króla odrzucona. Królowa nie ustąpiła. Powtórne złożenie petycji przez kanclerza (naraziło to kanclerza na nieprzyjemności ze

⁵⁷ E. Rudzki przyjmuje, że Marysieńka miała dwie oprawy, pierwszą po Janie Zamoyskim, drugą nadaną jej przez Rzeczpospolitą, E. Rudzki, *Polskie królowe...*, t. II, s. 234.

⁵⁸ K. Matwijowski, *Sejm grodzieński...*, s. 112.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 50–51.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 92, przyp. 79.

⁶¹ Załuski był w latach 1676–1687 sekretarzem wielkim koronnym królowej.

strony monarchy) wprowadziło ją pod obrady⁶². Król uległ małżonce. Konstytucja *Oprawa Najsłabszej Królowej Jmci Marii* została uchwalona po żywej dyskusji⁶³. Krystian Matwijowski nie wyklucza, że cała sprawa mogła być zaplanowana przez parę królewską⁶⁴, z drugiej strony, obcesowe potraktowanie Załuskiego przy powtórnym składaniu petycji – opisane przez ks. Coyer’a – może przemawiać za tym, że sprawa nie była konsultowana. Przeciwnicy dworu protestowali przeciw przyznaniu królowej oprawy, argumentując, że miała „dosyć od nas, żeśmy jej na koronacyjnej dopuścili”⁶⁵. Na oprawę złożyło się sto tysięcy wiana i sto tysięcy przywianku, zapisanego na wymienionych w konstytucji królewsczych. Królowej wyznaczono nadto *donum nuptiale* na żupach wielickich i bocheńskich w wysokości dwóch tysięcy złp corocznie.

TABELA 4: Zestawienie starostw oprawy królowej

Dobra oprawne wg konstytucji z 1678 r.	W rękach królowej Marii Kazimierzy
Brodnica (Prusy Królewskie)	1678–1694
Dybów (Korona)	1687 ¹ –(?)
Krzeczów (Korona)	brak danych
Obolniki (Wobolniki) Wlk. Ks. Litewskie (dalej WXLit.)	1678–(?) ²
Poługa (Poługa) WXLit	1678–(?)
Tczew (Prusy Królewski)	1678–1716
Telsze WXLit.	brak danych
Wieksznie WXLit.	brak danych

Objaśnienia:

- ¹ Posesorem Dybowa był Paweł Gembicki kasztelan łączycycki, który zmarł w 1687 r. Wówczas Dybów powinien był przejść w ręce królowej. Nie wiemy, czy tak się stało.
- ² M. Ujma pisze, że do dyspozycji Marii Kazimierzy pozostawały starostwa wobolnickie i połągowskie, **M. Ujma**, *Latyfundium...*, s. 49, 70, 78, 319.

Źródło: oprac. własne.

⁶² **Ks. Coyer**, *Historia Jana...*, s. 290, za nim **N.A. Salvandy**, *Historia Jana...*, t. 2, s. 204–205; **K. Matwijowski**, *Sejm grodzieński...*, s. 94.

⁶³ **K. Matwijowski**, *Sejm grodzieński...*, s. 112. Posłowie domagali się wysłania pisma na sejmiki relacyjne, informującego szlachtę o tym fakcie. Niektóre sejmiki relacyjne (średzki, łączycycki) kwestionowały konstytucję o oprawie królowej Marysieńki, *ibidem*, s. 124–125.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 94.

⁶⁵ Cyt. za **A. Czarniecka**, „Odkryta maskara” *Maria Kazimiera D’Arquien w pismach politycznych końca XVII wieku*, Przegląd Zachodniopomorski 2012/XXVII (LVI)/2, *Kobieta w kulturze politycznej świata*, s. 29. Miano za złe Marysieńce, że została wybrana przez Sobieskiego, a nie przez Rzeczpospolitą i, mimo że posiadała znaczny majątek, nie wniosła żadnego posagu.

Poza trzema, starostwa te znajdowały się w dyspozycji Marii Kazimiery. Nie wiemy, jak przedstawiała się pozycja starostwa dybowskiego, czy nie było jakichś zapisów, które by po śmierci w 1687 r. dotychczasowego tenentariusza uniemożliwiły przejście ich w posiadanie królowej. Z powyższego zestawienia wynika korzystna sytuacja Sobieskiej w przedmiocie korzystania z dochodów płynących z dóbr oprawnych.

4. Majątek królowej w świetle prawa

Królowa nie mogła posiadać dziedzicznych dóbr ziemskich. Po ucieczce Henryka Walezego, w trakcie drugiego bezkrólewia, wymuszono na Annie Jagiellonce zrzeczenie się przez nią dynastycznych dóbr, które przypadały jej w spadku po matce, królowej Bonie i bracie, Zygmuncie II Augustie. Od spełnienia tego warunku uzależniono jej koronację po ślubie ze Stefanem Batorym⁶⁶. Spadek przechodził we władanie Rzeczypospolitej⁶⁷. W zamian Anna Jagiellonka miała uzyskać „oprawę i opatrzenie dożywotnie”⁶⁸. Zrzeczenia się majątku królowa

⁶⁶ „Tego dokładając: iż Krolewna Jejmość skoro po ślubie w kościele przed koronacją, *cum consensu* Krola Iego Miłości Małżonka swego, ma uczynić *liberam recognitionem*, rezygnując Koronie wszystko swe, y spadki ktoreby Jej Krolewskiej Miłości należeć mogły, a kontrowersyją, abo wątpliwość iaką na potym Koronie uczynić miały”, w: *Volumina Constitutionum*, t. II, vol. 1, s. 345, pkt 5; **J. Bartoszewicz**, *Anna Jagiellonka. Dwa tomy w jednym*, Kraków 1882, nakład Kazimierza Bartoszewicza, s. 417; **W. Kamieniecki**, *Zjazd Jędrzejowski 1576 r.*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Druk. UJ, Kraków 1908, s. 199; **M. Bogucka**, *Anna Jagiellonka...*, s. 121–122; **E. Dubas-Urwanowicz**, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólestwach po śmierci Zygmunta Augusta*, Wyd. Uniw. w Białymstoku, Białystok 1998, s. 205.

⁶⁷ **E. Dubas-Urwanowicz**, *Koronne zjazdy...*, s. 205; **J. Dziegielewski**, *Proces tworzenia staropolskiego ustroju politycznego i uwarunkowania jego dekonstrukcji*, [w:] **idem**, *O ustroju, decydentach i dysydentach. Studia z dziejów pierwszej Rzeczypospolitej*, Druk. Pijarów, Kraków 2011, s. 33.

⁶⁸ **Ś. Orzelski**, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576...*, t. III, wyd. W. Spasowicz, Petersburg – Mohilew 1856, s. 223, 224–225; **H. Schmitt**, *Dzieje narodu polskiego od najdawniejszych do najnowszych czasów*, Drukarnia „Czasu”, Lwów 1866, s. 511; **J. Luciński**, *Rozwój królestw szczytn w Koronie od schyłku XIV wieku do XVII wieku*, PTPN, Poznań 1970, s. 63; **E. Rudzki**, *Polskie królowe...*, t. II, s. 27–28. Anna Jagiellonka podpisała akt przed samą koronacją, *Zrzeczenie się Anny Jagiellonki królowej polskiej wszelkiego prawa do spadku po matce i bracie w Koronie i Litwie, na korzyść Rzeczypospolitej*, [w:] **A. Przeździecki** (red.), *Jagiellonki Polskie w XVI. wieku. Korespondencja Polska...*, t. IV, Kraków 1868, s. 252–254, nr 10; **Z. Wdowiszewski**, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, s. 159; **H. Lulewicz**, *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Neriton, Warszawa 2002, s. 264.

dokonała ostatecznie w 1581 r., otrzymując oprawę na Mazowszu, taką, jaką miała jej matka⁶⁹. Jak wspomniano, prawo zwyczajowe zakazywało członkom rodziny królewskiej nabywania dóbr ziemskich.

W prawie stanowionym Rzeczypospolitej szlacheckiej niewiele konstytucji odnosi się do osoby królowej – małżonki. Zakup dóbr żywieckich w 1624 r. przez żonę Zygmunta III, królową Konstancję, wywołał ostre protesty szlachty na kolejnych sejmach⁷⁰. Dopiero na sejmie 1631 r. uchwalono konstytucję zezwalającą królowej na użytkowanie tych dóbr – z zastrzeżeniem, że podlegają one wykupowi za kwotę 600 tys. złp przez Rzeczpospolitą lub osobę prywatną. W przypadku wykupienia przez Rzeczpospolitą stawały się one królewszczyzną, będącą w dyspozycji skarbu koronnego. Jeśli wykupu dokonałaby osoba prywatna – uzyskana kwota stawała się przychodem publicznym⁷¹. Doraźnie akceptowano złamanie prawa zwyczajowego, pozwalając królowej trzymać dobra aż do momentu wykupu przez Rzeczpospolitą lub osobę prywatną. W kolejnej konstytucji *O dobrach ziemskich dziedzicznych* sejm wprowadził wspomniany już generalny zakaz nabywania przez członków rodziny królewskiej – pod jakimkolwiek tytułem – dziedzicznych dóbr ziemskich⁷². Zamierzeniem szlachty było utrzymanie zależności finansowej monarchy od szlacheckiego sejmu⁷³. Z tego względu również królowa nie mogła mieć dóbr ziemskich dziedzicznych ani królewszczyzn. Wydatki związane z utrzymaniem jej dworu pokrywał monarcha⁷⁴. Problem miał niewielki wymiar, jeśli na tron polski został wybrany przedstawiciel obcej dynastii, nie posiadał on bowiem w Rzeczypospolitej prywatnego majątku

W innej sytuacji znajdował się król-rodak, „Piast” – szlachcic posiadający dziedziczne dobra ziemskie, czy starostwa otrzymane od poprzedniego króla,

⁶⁹ **Z. Wdowiszewski**, *Genealogia...*, s. 159; *Volumina Constitutionum*, t. II, vol. 1, s. 453, pkt. 51.

⁷⁰ **K. Chłapowski**, *Spór o kupno dóbr Żywieckich przez królową Konstancję w latach 1624–1631*, *Kwartalnik Historyczny* 1997/CIV/2, s. 8, 10–11.

⁷¹ *O dobrach Żywieckich*, VL, III, f. 667 pkt 5.

⁷² **T. Szulc**, *Materiałowe podstawy utrzymania rodziny monarszej w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] **J. Matuszewski** (red.), *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IX, cz. 2, Wyd. UŁ, Lublin – Łódź 2006, s. 338–339.

⁷³ **K. Przyboś**, *Kandydatura Piasta w literaturze politycznej w bezkrólewiu po abdykacji Jana Kazimierza*, *Studia Historyczne* 1971/XIV/4 (55), s. 497–498.

⁷⁴ Pisząc o królowej, Mikołaj Chwałkowski stwierdza „*Impensae omnes in Aulam ejusdem a Rege suppeditantur*”, **M. Chwałkowski**, *Regni Poloniae ius publicum...*, Regiomontani 1684, s. 60; podobnie **M. Zalasowski**, *Ius Regni Poloniae ex statutis et constitutionibus ejusdem Regni...*, t. I, Posnaniae MDCCI, s. 425; **W. Łubiński**, *Historia Polska z opisaniem urzędów polskich...*, Wilno 1763, s. 148.

jak również dobra trzymane innym tytułem prawnym⁷⁵. Jan Sobieski żonaty był z Marią Kazimiერą, która po zmarłym mężu miała zapisane dobra ziemskie w oparciu. Ówczesne prawo stanowione, jak też zwyczajowe, nie przewidywało, jakie zasady należy stosować w kwestii dóbr posiadanych przez króla rodaka i jego małżonkę. Obradujący na sejmie elekcyjnym zdawali sobie z tego sprawę. Pojawiły się głosy, że obejmujący tron władca obowiązany był trzymane dotychczas starostwa, a nawet dobra dziedziczne, rozdać zasłużonym⁷⁶. Ostatecznie w paktach konwentach z 1674 r. Jan Sobieski zapewnił, że w dobrach dziedzicznych, jak i królewskich, będących w jego posiadaniu, administruje polska szlachta. Wszelkie sprawy sporne będą podlegać prawu polskiemu i właściwości miejscowych sądów, a król nie będzie utrudniał zasądzonej egzekucji⁷⁷.

Na sejmie koronacyjnym (4 lutego – 14 marca 1676 r.) domagano się, żeby niektóre starostwa trzymane przez króla uznać za wakujące. Postulat ten odnosił się również do jego dóbr dziedzicznych⁷⁸. Dotyczyło to także nieruchomości będących w posiadaniu jego żony. Sejm przyjął rozwiązanie odbiegające od obowiązującej reguły przez uchwalenie konstytucji *Starostwa dożywociu naszemu podległe*⁷⁹. Wyrażono zgodę na to, aby nie tylko dobra dziedziczne, ale i królewskie dane monarsze i jego żonie jeszcze przed koronacją, *iure comunicativo* trzymane były przez nich prawem dożywotnim⁸⁰. W konstytucji podkreślono, że był to wyjątek od postanowień konstytucji 1631 r.

⁷⁵ Na sejmie konwokacyjnym warszawskim (15 stycznia – 22 lutego 1674 r.), jak pisze Z. Wójcik, Litwini (stronnicy Paców) żądali wykluczenia „Piasta” od korony, mając na myśli Sobieskiego, który był wówczas najznaczącą postacią polskiego życia politycznego, **Z. Wójcik**, *Jan Sobieski...*, s. 216. Próby te kontynuowali na sejmie elekcyjnym w dniach 26 kwietnia – 30 kwietnia, **T. Korzon**, *Dola i niedola...*, t. III, s. 481–485.

⁷⁶ W piśmie politycznym, opublikowanym w czasie bezkrólewia po śmierci Władysława IV, autor szlachcic rozważając możliwość wyboru Jana Kazimierza na tron, pisał: „że kiedy Król JM Kazimierz elektem stanie, wszystkie jego prowizye *bene meritis cedent* i do stanu szlacheckiego powrócą”, zob. *Pro parte Jana Kazimierza króla szwedzkiego a królewica polskiego przemawiające przymioty i korzyści*, [w:] *Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668...*, s. 23 nr 7. **T. Szulc**, *Materialne...*, s. 320.

⁷⁷ VL V, f. 274–276.

⁷⁸ Starosta międzyrzecki, P. Opaliński, mówił: „kiedy o wolność idzie, zdobędzie się na *generositate* i powie, co drudzy opuścili. A to prawi starosta króla JM stryjskie, kałuskie, jaworowskie wakują, a gniewskie w Prusach. Wakują i dziedziczne dobra JKM *post erectionem* JKM *ad Thronum Regium*”, cyt. za **K. Matwijowski**, *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Ossolineum, Wrocław 1976, s. 99, przyp. 139; podobnie przyp. 141. Zob. *Diariusz seymu coronationis die 4 Februarij 1676 zaczętego et quarta Aprilis... skońzonego*, zapisy: s. 411, z 15 lutego; s. 412, z 17 lutego; s. 414v, z 19 lutego.

⁷⁹ VL, V, f. 356, pkt 28.

⁸⁰ **Ks. W. Skrzetuski**, *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. I, Warszawa 1782, s. 125.

Polityka gromadzenia dóbr ziemskich, nabywanych przez Sobieskich za pośrednictwem osób trzecich, czy to tytułem darowizn, czy zapisów testamentowych, wywołała reakcję po śmierci Jana III Sobieskiego w postaci przepisu umieszczonego w paktach konwentach adresowanych do jego następcy. Szlachta województwa ruskiego zgromadzona na sejmiku Wiszyńskim, zwołanym po śmierci króla, zamieściła w instrukcji żądanie, aby dobra nabyte jakimkolwiek tytułem przez parę królewską pod swoim, względnie cudzym nazwiskiem, były bez odszkodowania wykupione⁸¹. W paktach konwentach ułożonych dla nowego króla zamieszczono postanowienie, że monarcha nie może nabywać dóbr dziedzicznych sam ani przez osoby trzecie, ani dla siebie, ani kogokolwiek z rodziny królewskiej. Gdyby jednak nabył pod jakimkolwiek tytułem, dobra takie mają powrócić do dyspozycji Rzeczypospolitej⁸². Zakazując nadto małżonce króla tworzenia prywatnego, dziedzicznego majątku, chciano uniknąć sytuacji, jaka wytworzyła się za panowania Jana III Sobieskiego i jego żony Marii Kazimiery.

5. Wnioski

Koronacja Marii Kazimiery w 1676 r. nie wprowadziła w zasadzie radykalnych zmian w jej położeniu majątkowym, co wynikało z obowiązującego prawa. Królewszczyzny, na których wcześniej – przed koronacją – Marysienka uzyskała wraz z mężem *ius comunicativum*, sejm zezwolił im trzymać prawem dożywotnim. Odstąpiono też od obowiązującego zwyczaju, że para monarsza nie może posiadać dóbr dziedzicznych. Spór o spadek po pierwszym mężu zakończył się dla Sobieskiej pomyślnie, choć ciągnął się aż do 1690 r. Bycie żoną króla niosło z sobą oczywiste korzyści, do których należało ustanowienie oprawy, przyznawanej tradycyjnie małżonkom królów. W efekcie Marysienka miała trzy oprawy: jedną od pierwszego męża, Jana Zamoyskiego, drugą od Jana Sobieskiego, trzecią – jako żona króla – od Rzeczypospolitej.

Sobieska wykazywała aktywność w zabiegach o stworzenie silnych podstaw materialnych dla siebie i swej rodziny, w czym w istocie pomagała jej pozycja królowej żony. Wykorzystywała nadarzające się sytuacje dla uzyskania zapisów

⁸¹ AGZ t. 22 lauda sejmikowe cz. III lauda wiszeńskie 1673–1732, oprac. A. Prochaska, Wyd. Galicyjskiego Wyd. Krajowego, Lwów 1914, s. 281 nr 99 *Akt konfederacji wiszeńskiej po zejściu Króla Jana III* pkt 18.

⁸² VL VI, f. 16–17 *Articuli Pactorum Conventorum*.

majątkowych⁸³. Czerpała dochody uczestnicząc pozaprawnie w rozdawnictwie godności i królewskich dokonywanym przez jej męża Jana III Sobieskiego⁸⁴. Po śmierci Jana III dochody ze zgromadzonego majątku, po dokonaniu podziału między nią a synów, pozwoliły jej na podtrzymanie rangi monarszej po wyjeździe z Rzeczypospolitej⁸⁵.

Bibliografia

- F. 694-4-576 k. 7-11** Fond Radziwiłłów w Nacjonalny Gistaryczny Archiv Belarusi w Mińsku.
- Aftanazy R.** (red.), *Dzieje Rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 7, A: *Województwo ruskie, ziemia halicka i lwowska*, Ossolineum, Warszawa 1995.
- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie* (AGZ), t. 22, oprac. A. Prochaska, Wyd. Galicyjskiego Wyd. Krajowego, Lwów 1914.
- Augustyniak U.**, *Wazowie i „królowie rodacy”*. Studium władzy królewskiej w Rzeczypospolitej XVII wieku, Semper, Warszawa 1999.
- Baliński M., Lipiński T.**, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, t. II, z. 6, wyd. F.K. Martynowski, Warszawa 1885.
- Bartoszewicz J.**, *Anna Jagiellonka. Dwa tomy w jednym*, Nakł. K. Bartoszewicza, Kraków 1882.
- Battaglia O.F. de**, *Jan Sobieski król Polski*, PIW, Warszawa 1983.
- Barącz S. ks.**, *Wolne miasto handlowe Brody*, nakł. Autora, Lwów 1865.
- Białyna Choldecki J.**, *Kilka szczegółów o przeszłości miasta Jarosławia*, Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia 1994, s. 83–104.
- Biblioteka Ordynacji Myszkowskich. Zapis Konstantego Świdzińskiego: rok 1859 *Listy Jana Sobieskiego do żony Maryi Kazimiry...*, ed. J.S.W. Bandtkie..., przypisami objaśnił A.Z. Helcel, Kraków 1860.
- Bogucka M.**, *Anna Jagiellonka*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1994.
- Brzozowski A.**, *Podstawy finansowe działalności politycznej i społecznej królowej Ludwiki Marii Gonzagi* [w:] K. Łopatecki, W. Walczak (red.), *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. I: *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII stuleciu*, Ośrodek Badań Europy Wschodniej, Białystok 2007.

⁸³ Anonimowy autor w wierszu pt. *Królowa Jejmość Maria* pisał:

Piękna królowa, bo i piękność samą,
Wdzięczność, układność od Boga nadaną [...]
Kiedy chce, szkodzi, i uczyni wszystko,
Na teźże łasce sadowić się płytko,
Krzywdy pamięta, przysługi niedługo,
Chcesz co otrzymać, to zapłać drogo,
Uprosić wakans, lecz nagrodzić trzeba,
Choćbyś ostatnią przedał sztukę chleba...

Cyt. za **Z. Wójcik**, *Jan Sobieski...*, s. 402

⁸⁴ **E. Rudzki**, *Polskie królowe...*, II, s. 226.

⁸⁵ **M. Komaszynski**, *Maria Kazimiera...*, s. 220–222, 230–231.

- Charewiczowa Ł.**, *Dzieje miasta Złoczowa*, Wyd. Złoczów, Złoczów 1929.
- Chlebowski B.** (red.), *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. I–XV, Warszawa 1880–1902.
- Chłapowski K.**, *Starostowie Małopolsce 1565–1668* [w:] A. Izydorczyk, A. Wyczański (red.), *Spoleczeństwo Staropolskie*, t. IV, PWN, Warszawa – Kraków 1990.
- Chłapowski K.**, *Spór o kupno dóbr Żywieckich przez królową Konstancję w latach 1624–1631*, *Kwartalnik Historyczny* 1997/CIV/2, s. 3–14.
- Chwałkowski M.**, *Regni Poloniae ius publicum...*, Regiomontani 1684.
- Ciara S.**, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1990.
- Cieślak E.**, *Przetargi Jana III Sobieskiego z Gdańskiem o starostwo puckie*, *Rocznik Gdański* 1962/XXI, s. 141–156.
- Coyer G.F. ks.**, *Historia Jana Sobieskiego króla polskiego*, wyd. W. Syrokomla, t. I–II, Wilno 1852.
- Czaplewski P. ks.**, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich 1454–1772*, *Rocz. Tow. Nauk. w Toruniu*, Toruń 1921.
- Czapliński W.**, *Władysław IV i jego czasy*, *Wiedza Powszechna*, Warszawa 1976.
- Czarniecka A.**, „Odkryta maskara” *Maria Kazimiera D’Arquien w pismach politycznych końca XVII wieku*, *Przegląd Zachodniopomorski* 2012/XXVII (LVI)/2, s. 27–39.
- Czermak W.**, *Jan Kazimierz. Studya nad jego życiem i charakterem* w: idem, *Z czasów Jana Kazimierza. Studya historyczne*, nakł. Seyfarth i Czajkowski, Lwów 1893.
- Czerska D. (red.)**, *Poprzez stulecia. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniemu Podrazie w 80. rocznicę urodzin*, *Historia Jagiellonika*, Kraków 2000.
- Czolowski A.**, *Jan III i zamek w Olesku*, *Ziemia Czerwieńska* 1935/1/2, s. 226–250.
- Dąbkowski P.**, *Prawo prywatne polskie*, t. I, *Tow. Dla Popierania Nauki Polskiej*, Lwów 1910.
- Dąbrowski J.S.**, *Senat Koronny. Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza*, *Historia Jagiellonika*, Kraków 2000.
- Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 roku*, opr. K. Przyboś, M. Ferenc, *Historia Jagiellonika*, Kraków 2004.
- Diariusz sejmu zwyczajnego 1670 roku*, opr. K. Przyboś i M. Ferenc, *Historia Jagiellonika*, Kraków 2005.
- Diariusz seymu coronationis die 4 Februarij 1676 zaczętego et quarta Aprilis... skończonego*.
- Długolecki W., Groth A.**, *Tczew jako ośrodek administracyjno-gospodarczy starostwa tczewskiego*, [w:] W. Długolecki (red.), *Historia Tczewa*, Kociewski Kantor Edytorski, Tczew 1998.
- Dobiecki W.**, *Marya Kazimira Jana Sobieskiego małżonka*, *Dzwon Literacki Pismo Zbiorowe* 1846/III, s. 5–91.
- Dubas-Urwanowicz E.**, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewskich po śmierci Zygmunta Augusta*, Wyd. Uniw. w Białymstoku, Białystok 1998.
- Dygdala J.** (red.), *Brodnica: siedem wieków miasta*, *Tow. Miłośników Ziemi Michałowskiej*, Brodnica 1998.
- Dzięgielewski J.**, *Proces tworzenia staropolskiego ustroju politycznego i uwarunkowania jego dekonstrukcji* [w:] tenże, *O ustroju, decydentach i dysydentach. Studia z dziejów pierwszej Rzeczypospolitej*, Druk. Pijarów, Kraków 2011.
- Feldman J.**, *Stanisław Leszczyński*, PIW, Warszawa 1984.
- Jemiolowski M.**, *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dzięgielewski, DiG, Warszawa 2000.
- Kamecka-Skrajna M.**, *Królowa Eleonora Maria Józefa Wiśniowiecka*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007.

- Kamieniecki W.**, *Zjazd Jędrzejowski 1576 r.*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Druk. UJ, Kraków 1908, s. 173–202.
- Kluczycki F.** (red.), *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. I, cz. II, Wyd. AU, Kraków 1881.
- Koczerska M.**, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, PWN, Warszawa 1975.
- Komaszyński M.**, *Maria Kazimiera d'Arquien królowa Polski*, Wyd. Literackie, Kraków 1983.
- Korzon T.**, *Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, t. 1–3, Nakł. AU, Kraków 1898.
- Krupiński K.**, *Rola starostwa gniewskiego w gospodarce Jana Sobieskiego*, Sobótka 1980/XXXV/2, s. 291–296.
- Leń K. SJ.**, *Jezuickie kolegium św. Jana w Jarosławiu 1573–1773*, Ignatianum, Kraków 2000.
- Lesiński B.**, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Ossolineum, Wrocław 1956.
- Lewandowska-Malec I.**, *Zabezpieczenie majątkowe królowych polskich na przełomie XVI i XVII w. Oprawa wiana Anny i Konstancji z Habsburgów* [w:] M. Mikula (red.), *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego*, Materiały konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ, Kraków 7–8 marca 2007 r., Wyd. UJ, Kraków 2008, s. 37–46.
- Libiszowska Z.**, *Żona dwóch Wazów*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963.
- Libiszowska Z.**, *Maria Ludwika*, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 1987.
- Luciński J.**, *Rozwój królestwa polskiego w Koronie od schyłku XIV wieku do XVII wieku*, PTPN, Poznań 1970.
- Lulewicz H.**, *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Neriton, Warszawa 2002.
- Lubieński W.**, *Historia Polska z opisaniem urzędów polskich...*, Wilno 1763.
- Makilla D.**, *Historia prawa w Polsce*, PWN, Warszawa 2008.
- Malewska H.**, *Listy staropolskie z epoki Wazów*, PIW, Warszawa 1977.
- Matwijowski K.**, *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Prace Wrocławskiego Tow. Nauk., Seria A, N. 187, Wrocław 1976.
- Matwijowski K.**, *Sejm grodzieński 1678–1679*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 909, Historia LXI, Wrocław 1985.
- Markiewicz M., Skowron R.** (red.), *Faworycy i opozycjoniści. Król i elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 2006.
- Ochmann-Staniszevska S.**, *Dynastia Wazów w Polsce*, PWN, Warszawa 2006.
- Odyniec W., Węsierski J.**, *Gniew dawny i współczesny*, Zarz. Wojew. TRZZ, Gdańsk 1966.
- Odyniec W.**, *Poląga – bałtycki port Sobieskich*, Sobótka 1996/1–3.
- Orłowski R.**, *Dzieje dóbr Ordynacji Zamojskiej do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Annales UMCS, vol. II, 8 sectio H, 1968.
- Orzelski Ś.**, *Bezkrólowia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576...*, t. III, wyd. W. Spasowicz, Petersburg – Mohilew 1856.
- Otwinowski E.**, *Pamiętniki do panowania Augusta II*, wyd. E. Raczyński, Poznań 1838.
- Pelczar R.**, *Działalność zakonu jezuitów w Jarosławiu w latach 1573–1773*, Zeszyty Muzealne I, Jarosław 1996, s. 71–79.
- Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668*, *Publicystyka – eksorbitancje Projekty – memoriały*, t. I 1648–1660, zebrał i oprac. S. Ochmann-Staniszevska, Wyd. UW, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1989.
- Plebański J.K.**, *Jan Kazimierz. Marja Ludwika Gonzaga. Dwa obrazy historyczne*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1862.

- Prochaska A.**, *Historia miasta Stryja*, nakł. m. Lwowa, Lwów 1926.
- Przeździecki A.** (wyd.), *Jagiellonki Polskie w XVI. Wieku. Korespondencya Polska...* t. IV, Wyd. UJ, Kraków 1868.
- Przyboś A.**, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Wyd. Literackie, Kraków – Wrocław 1984.
- Przyboś K.**, *Kandydatura Piasta w literaturze politycznej w bezkrólewiu po abdykacji Jana Kazimierza*, *Studia Historyczne* 1971/XIV/4 (55), s. 493–508.
- Przyboś K.**, *Wielka własność ziemska w powiecie lwowskim w 2. połowie XVII wieku* [w:] D. Czerska (red.), *Poprzez stulecia. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniemu Podrazie w 80. rocznicę Jego urodzin*, *Historia Jagiellonika*, Kraków 2000, s. 93–99.
- Przyłęcki S.** (red.), *Pamiętniki o Konięcpolskich: przyczynek do dziejów polskich XVII wieku*, Lwów 1842.
- PSB, XIX, red. E. Rostworowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
- Rolle M.**, *Okręg Rowski – Starostwo Barskie (Przyczynek do geografii historycznej Podola)*, *Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek do Gazety Lwowskiej* 1895/23/12, s. 1113–1157.
- Rudomicz B.**, *Efemerios czyli diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672, cz. 2: 1665–1672*, oprac. M.L. Klementowski, wyd. UMCS, Lublin 2002.
- Rudzi E.**, *Polskie królowe. Żony królów elekcyjnych*, t. II, Instytut Prasy i Wydawnictw Novum, Warszawa 1987.
- Rybarski R.**, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, *Prace Tow. Nauk. Warsz.*, Wydz. 2 Nauk Hist. i Filoz., Warszawa 1939.
- Salvandy N.A.**, *Historja Jana Sobieskiego i Królestwa Polskiego...*, tłum. z franc. W. Sierakowski, t. 2, Instytut Stauropigiański, Lwów 1861.
- Sarnecki K.**, *Pamiętnik z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691–1696*, oprac. i wyd. J. Woliński, Ossolineum, Wrocław 1958.
- Schmitt H.**, *Dzieje narodu polskiego od najdawniejszych do najnowszych czasów*, Drukarnia Czasu, Lwów 1866.
- Siarczyński F.**, *Wiadomość historyczna i statystyczna o mieście Jarosławiu...*, wyd. Kuchn i Milkowski, Lwów 1826.
- Skrzetuski W. ks.**, *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. I, Warszawa 1782.
- Sobieski J.**, *Listy do Marysienki*, t. 1, oprac. L. Kukulski, Czytelnik, Warszawa 1973.
- Spasowicz W.**, *O stosunkach majątkowych między małżonkami wedle dawnego prawa polskiego* w: idem, *Pisma*, t. IV, Petersburg 1892.
- Strzelecka I.**, *Gniew*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982.
- Szczygiel R.**, *Jan III Sobieski a Zamość*, *Sobótka* 1980/XXXV/2, s. 283–290.
- Szelągowski A.**, *O ujście Wisły. Wielka wojna pruska*, Gebethner i Wolff, Warszawa – Kraków 1905.
- Szulc T.**, *Materiałne podstawy utrzymania rodziny monarszej w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] J. Matuszewski (red.), *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IX, cz. 2, Wyd. UŁ, Lublin – Łódź 2006, s. 305–342.
- Szwaba M.**, *Krzysztof Pac wobec elekcji 1674 r.*, AUWr. No 1108, *Historia*, 1990/LXXV.
- Trzosek T.** (red.), *Strefa bałtycka w XVI–XVIII w. Polityka – społeczeństwo – gospodarka*, Marpress, Gdańsk 1993.
- Ujma M.**, *Sejmik Lubelski 1572–1696*, Semper, Warszawa 2003.
- Ujma M.**, *Latyfundium Jana Sobieskiego 1652–1696*, Wyd. Uniw. Opol., Opole 2005.
- Uruszczak W.**, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. I: (966–1795), Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Wasilewski T.**, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Wyd. Śląsk, Katowice 1984.

- Wdowiszewski Z.**, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Avalon, Kraków 2005.
- Winiarz A.**, *Polskie prawo majątkowo-mażeńskie w wiekach średnich*, RAU Wyd. Hist.-Filoz., Serya II, T. XII, Kraków 1899.
- Wójcik Z.**, *Jan Sobieski 1629–1696*, PIW, Warszawa 1983.
- Wójcik Z.**, *Jan Kazimierz Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1997.
- Volumina Constitutionum*, t. II: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585, do druku przygotowali: S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2005.
- VL, III, VI, wyd. Pijarów, Petersburg 1859.
- Zalaszowski M.**, *Ius Regni Poloniae ex statutis et constitutionibus ejusdem Regni...*, t. I, Posnaniae MDCCI.
- Zaluski A.Ch.**, *Epistolarum historico-familiarum*, t. I, ps. II, Brunsvbergae 1710.
- Zielińska T.**, *Magnateria polska epoki saskiej. Funkcje urzędów i królewsczyn w procesie przeobrażeń warstwy społecznej*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.
- Zielińska T.**, *Rozważania nad kwestią wyposażania szlachcianek w Wielkim Księstwie Litewskim*, Kwartalnik Historyczny 1989/XCV/1–2, s. 93–109.

Tadeusz SZULC

MATERIAL STATUS MARIA KAZIMIERA SOBIESKA, AFTER HER CORONATION

(Summary)

The coronation of Maria Kazimiera Sobieska in 1676 has not substantially changed her economic status. The parliament endowed on her a lifelong right to hold the crown lands, for which she previously obtained *ius communicativum* jointly with her husband. The custom that the royal couple cannot own inheritable his has been abandoned. She won the dispute about the inheritance from her first husband. The advantages of being king's wife included entitlement to a housing aid, traditionally granted to kings' spouses. Consequently, Maria Kazimiera Sobieska was granted three housing aids: one after the death of her first husband, Jan Zamoyski, a second after the death of Jan Sobieski, and a third – as the wife of the king of Poland. Maria Kazimiera Sobieska was actively trying to create strong financial fundamentals for her and her family, taking advantage of her position as the queen. She was obtaining revenue from illegally giving away crown lands and offices by her husband Jan the Third. After the death of the king, she divided her assets between her and her sons. The revenue coming from goods accrued by her allowed her to maintain royal status after leaving the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: the economic status of the Queen, the dowry of Queen, dispute over drop